

Recenze

Ries, L. **Člověk a výchova. K humanizaci školy a edukace.**

Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 2008.¹

Autorův příspěvek k humanizaci školy a výchovy je nejen vysoce aktuální, ale též hluboce fundovaný, postihuje totiž danou problematiku z různých aspektů a opírá se o názory četných myslitelů. Orientací na humanistické ideje navazuje na naše tradice, které byly přerušeny totalitním režimem, takže jde i o hledání kontinuity ve světě, který prošel složitými peripetemi a také se podstatně změnil. I když jde o soubor studií, které vycházely v relativně dlouhém časovém období, jejich výběr činí z publikace ucelenou monografii zaměřenou na palčivou problematiku dnešní edukace. Kniha sestává ze tří oddílů, a to Humanizace školy a výchovy, Škola, učitel a jeho způsobilost a Jazyk v humánní škole. Ústřední myšlenkou, která všechny kapitoly spojuje a prolíná, je výchova člověka v duchu všelidských hodnot, které se v postmoderní době ocitají v ohrožení, protože ve škole se na první místo dostává sledování informací, ovládnání techniky a snaha dosáhnout maximálního prospěchu.

Analýzu problematiky zahajuje připomenutím popřevratové společenské atmosféry po roce 1989 a přehledem nejdůležitějších problémů, tendencí a směrů, které byly v komunistickém režimu přerušeny nebo potlačeny, a poukazuje na důsledky těchto zásahů, které se dosud nepodařilo zcela překonat. Zásadní pohled na řešenou problematiku podává kapitola Člověk, kultura, humanizace výchovy, v níž se nabízí pohled na místo člověka z dějinné perspektivy a připomíná se odkaz velkých filozofů a současně se vyzvedávají edukačně významné aspekty kultury. Autor věnuje pozornost edukačnímu kulturnímu poli, sleduje celost člověka ze zřetele psychologického a vytyčuje „čtyři pilíře“ budoucí edukace v duchu zprávy Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“. Historický přístup uplatňuje kapitola Pojetí člověka a snaha o přeměny vzdělání, výchovy a školy, v níž se ukazuje pojetí člověka v reformních pedagogických snahách.

Inspirovající je kapitola Humánní škola budoucnosti, v níž autor nejdříve vymezuje pojem humanity vzhledem k výchově a vzdělávání, poté konfrontuje hu-

---

¹Knihu je možno objednat na adrese OFTIS, Chelčického 7, 702 00 Ostrava nebo lukas.pracny@oftis.com

manitu a kulturu a posléze staví humanitu jako primární úkol každého školního vzdělávání. Velmi podnětná je koncepce „lidského světa školy“, která zahrnuje celost člověka jako lidské bytosti v její „trojnosti tělesné, duševní a duchovní“. V tomto smyslu vyznívá též autorovo zamyšlení nad individuem, individualismem v současné škole a nastínění plurality edukačních cest na pozadí odkazu reformní a alternativní školy. Vyvrcholením kapitoly je teze, že duchovní zřetel výchovy může posílit a prohloubit její humanizační účinek.

Druhá část publikace se víc zaměřuje na konkrétní problémy školy a působení učitele. Autor se nesmíruje s byrokraticky řízenou školou ani s jednostranným uplatňováním tržního modelu vzdělávání a nastiňuje vizi školy, v níž je zdůrazněn existenciálně-etický aspekt edukace. Za základní předpoklad této školy považuje spojení školy s příškolní komunitou v jeden „soudržný sociálně-edukační organismus“. Tato koncepce budoucí školy odpovídá i jiným analýzám vyplývajícím ze současné civilizační situace, poněvadž jen v takové škole je možno zajistit nezbytné příznivé prostředí pro děti a mládež, kdy rodina ve značné míře přestává tuto funkci plnit.

Cenné podněty poskytuje kniha také pro profesní přípravu učitelů. Pro posílení humanizace ve výchově a vzdělávání je nezbytné, aby ve výbavě učitele nechyběla filozofie výchovy, neboť jen prostřednictvím takto připraveného a orientovaného učitele je možno realizovat výchovný proces jako jednotu světa člověka a edukace. V rámci filozofie výchovy se budoucí učitel seznámí se sociologickými, kulturologickými a politickými vztahy, které výchovně-vzdělávací proces podmiňují a ovlivňují. To současně umožní, aby učitel lépe rozuměl světu ve vztahu k výchově a aby na toto porozumění navázalo učitelovo pedagogické umění.

Poslední část publikace ukazuje výchovu ve vztahu k jazyku. Čtenáři neunikne, že autor je svým původním vzděláním filolog, ale je překvapen, do jaké hloubky se autorovi podařilo vystopovat souvislosti mezi jazykem a výchovou. Autor se zasvěceně vyjadřuje nejen k jazyku jako nástroji porozumění, ale zvyrazňuje též jeho funkci v pedagogické humanizaci a ve formování celého člověka, a to ve smyslu prostoru, který je vytvářen nejen jazyky přirozenými, ale i jazykem hudebním, výtvarným, matematickým atd. Právě tato vyšší znaková rovina kultivuje právě humanistické vzdělávání, neboť vytváří „ono lidské obydlí, v němž jako lidé jsme“.

Stručná recenze nemohla obsáhnout bohatství myšlenek, postřehů a podnětů, které autor čtenáři nabízí. Dokládá hloubku i šíři autorova rozhledu a přínos k řešení aktuálních edukačních otázek. Text přináší i estetický zážitek, neboť autorův jazyk je plastický a stylisticky vytríbený. Kniha si zaslouhuje pozornost všech pracovníků, kteří působí ve výchovné sféře, neboť posiluje přesvědčení, že hlavním posláním edukace vždy bylo a stále je kultivovat člověka a posilovat v něm jeho lidství.

Josef Maňák

Kostrub, D. Dieťa / žiak / študent – učivo – učiteľ, didaktický alebo bermudský trojuholník?

Prešov: Nakladateľství Rokus, 2008.

Autor je v pedagogických kružiciach známym odborníkom v oblasti didaktiky (i keď v tomto prípade nemusíme zostať len u didaktiky, sme súčasne na poli teórie výchovy), ak dokladá rada jeho prác publikovaných vo slovenských, českých, či poľských časopisoch a zborníkoch. Se zájmom sa môžeme seznámiť s autorovou knižnou monografiou k jednej z oblastí didaktiky. Text je kvalitnou teoretickou a výskumnou prácou, ktorá umožňuje slovenskému, ale určite i českému čtenáři seznámiť sa s oblasťou, jež u nás bola dosiaľ málo rozpracovaná.

Název monografie je jakýmsi preneseným významom, ktorý sa vzťahuje k súostroviu Bermudy, musíme jej ovšem vztáhnout k jevu zvanému bermudský trojuholník. Tento jav bol mnohokrát spracovaný v krásnej literatúre, vo filme, ale ako pojem sa používa i v odbornej literatúre. Pre autora je najreálnejší interpretáci pohľad psychologický, ktorý sa väže k preferenciám kognitívneho štýlu, akým je závislosť či nezávislosť na poli, ktorý uplatňuje letec letiaci nad týmto bermudským teritoriom. To znamená, že jde o letcovo vnímaní a chápaní polí, v jeho prípade nebe a moře, při kterém se může ve vnímaní vzájemně jedno pole zaměnit za druhé – a to se mu může stát osudným. Moře ozářené sluncem může získat totožné zbarvení jako nebe a zmatený letec si to místo do výšin zamíří do mořských hlubin. Jak je tedy název publikace vztažen k obsahu? Výběr tohoto přeneseného významu pro název monografie nebyl vůbec náhodný. Podle autora je tento význam aplikovatelný rovněž na interpretaci toho, co se děje ve škole během vyučovacího procesu. A je to učitel, který je v symbolickém smyslu „letcem“, jež v jistých chvílích během vyučování zapomíná na to, kdo se s jeho přispěním má něco reálně naučit. Učitel nezávislý na poli se řídí (a řídí žáky a studenty) svým vnitřním referenčním rámcem, a to znamená, že vnímá sám sebe jako centrum veškerého dění ve vyučování. Takový učitel je v opozici s učícími se subjekty, tyto učící se subjekty se v jeho poli nenacházejí, nebo mohou splynout v jednoduše masu. Učitel učí s pomocí výkladu tuto skupinu tak intenzivně, že si ani neuvědomuje, že se „moře stalo nebem“ a že jeho úsilí se mýlí s cílem. Mizí nebo se utlumuje aktivita, vlastní autentičnost poznání, učitel je závislý na své projekci a učební proces se omezuje pouze na něj. A právě tento okamžik, kdy je učitel jakoby oddělen od pole učících se subjektů, je motem celé monografie.

Základním cílem publikace je téma konceptu vyučovacího procesu z pohledu různých (tří hlavních proudů) teorií učení, které jsou uplatňované učitelem v didaktické praxi. Autor se nejenom zaměřuje na průběh, ale především na důsledek

jejich uplatňování. V souvislosti s tímto se zaměřuje na otázky, které si sám stanovil:

- Jak minimalizovat moc učitele ve vyučovacím procesu, která vyplývá z jeho odlišného poznání obklopující reality?
- Kdy a za jakých podmínek se stane, že učitel přebírá rovněž zodpovědnost za autonomii žáka při učení, kdy mu tyto kompetence naopak odebírá? Tj. kdy a za jakých podmínek nechává pracovat žáka samostatně, nezávisle a kompetentně?
- Jak zabezpečit, aby pozice učitele a žáka nebyly antagonistické?
- A jaké strategie zvolit a případně uplatnit při udržování rovnováhy ve vztahu mezi učitelem a žákem? Aj.

Autor vybral vskutku reprezentativní představitele teorií vztahujících se k vyučovacímu procesu, od teorií behaviorismu, přes sociokognitivní až po konstruktivistické. Ve slovenské i české odborné literatuře sice existují různé stati a části publikací k dílčím problémům těchto teorií, jak se rozvíjely v zahraničí, jsou k dispozici některé informace encyklopedického charakteru nebo některé hlubší – ale zaměřující se na jednu z nich. Avšak podrobnější a ryze vědecké, výzkumné, monografické zpracování dané problematiky u nás doposud nikdo neprovedl. Proto je autorův text k této interdisciplinární oblasti, propojující teorii výchovy s didaktikou, užitečným přínosem. A je dobře, že autor nezůstal, jako někteří publikovaní autoři, více v rovině psychologického uvažování, ale věnoval se v rovině pedagogické! A to nejenom tématem, ale také terminologií. Je fakt, že se snaží ve všech třech hlavních teoriích, které rozpracovává, vždy najít některé meze a hlavně pozitivita. A i když straní jedné z nich, není v zásadním rozporu či neválcí s těmi druhými. A to je hlavní devizou této práce. I když nejde o úplně nejjednodušší text, budou se mnozí učitelé schopni v některé z nich najít. Text je psán tak, že je možné s ním pracovat formou sebereflexe. A je otázkou, zda jej předložit již „hotovým“ učitelům, kteří mohou reflektovat svůj styl práce s jednotlivými teoriemi, či jej předložit pregraduálně v přípravě budoucích učitelů. Obojí má své možné uplatnění.

Nelze mít k textu žádné zásadní výhrady, až na některé návrhy na strukturaci textu nebo mírné výhrady k příliš komplikovaným názvům kapitol. Ale na druhou stranu je fakt, že to nějakým způsobem charakterizuje osobnost autora a způsob jeho uvažování, a pokud autor není přístupný ke změně, tak se s tím lze smířit. Jde o autorský způsob uvažování a je docela možné, že najde na jedné straně příznivce, kteří budou tvrdit, že text je psán čtivým způsobem, na druhé straně si budou jiní pochvalovat, jak je text odborně terminologicky rozpracován s tím, že se nestuduje lehce, je textem vysoce odborným a obtížným.

Ve druhé části monografie – části výzkumné – navazuje autor na předchozí teoreticko-praktická pojednání tím, že na pozadí tří základních paradigmat učení

zkoumá edukační činnost učitelek mateřské školy. Jde o kvalitativní výzkum. Celkem 70 učitelek mateřských škol z různých míst České a Slovenské republiky bylo zkoumáno v souladu s cíli monografie, a to metodou dotazníku, pozorování a rozhovoru. Autorovi monografie se na základě analýzy spíše kvalitativních dat jeví, že lze učitelky kategorizovat ve smyslu tří kódů, které jsou v korelaci s jím přijatým teoretickým východiskem v první části práce. Velmi zajímavé a funkční je následné rozdělení do subkategorií.

Ovšem pro edukační praxi je nejvíce přínosná a objevná kapitola 6.1, ve které autor reflektuje výsledky výzkumu. Nelze na tomto místě pojednávat o všem. Autor boří mnoho mýtů, které jsou spojeny s prací učitelky mateřské školy (hra a její místo v edukačním procesu), ale boří i mýtus o tom, že výchova nemusí být „cílevědomá a plánovitá činnost“ (viz definice výchovy), ale může být spíše „činností intuitivní až chaotickou“. V závěru se objevuje několik doporučení, jak dosáhnout „optimálního“ stavu. Mimo jiné dalším vzděláváním učitelů. Ale jak dostat učitelky v praxi k tomu, aby si vybrali například kurz teoretické reflexe vlastní práce? A ne kurz háčkování a leporel? Je vidět, že by bylo potřeba, aby svoji práci promýšleli na jistém teoretickém základě. A to je asi největším přínosem publikace. Že totiž ne vždy oblíbené studium teorie může posloužit učitelům. Zde mám na mysli mimo jiné a především jejich vlastní sebereflexi profilu vyučovacího procesu.

Jiří Prokop

Rabušicová, M., Rabušic, L. (ed.). Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice.

Brno: Masarykova univerzita, 2008.

Vzdělávání dospělých a potažmo celoživotní učení je v současnosti častým tématem odborných diskusí a věnuje se mu nemálo zahraničních i tuzemských dokumentů, které zdůrazňují jeho význam z pohledu vzdělávací politiky.

Na odhalení dosud skrytých a empirickým výzkumem nepokrytých charakteristik vzdělávání dospělých v České republice byl zacílen pětiletý výzkumný projekt „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje“, který byl finančně podporován v rámci tematického projektu TP-5 „Moderní společnost a její proměny“ Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky v letech 2004–2008. Hlavní řešitelkou byla Milada Rabušicová z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a její tým spolupracovníků, spoluřešitelem byl Ladislav Rabušic z Fakulty sociálních studií téže univerzity.

Recenzovaná publikace je hlavním výstupem uvedeného projektu a přináší

mnoho v České republice dosud nepublikovaných informací k situaci vzdělávání dospělých – ať už založených na důkladné analýze nejrůznějších dokumentů vzdělávací politiky zaměřených na vzdělávání dospělých, nebo vyplývajících z ojediněle rozsáhlého a hlubokého empirického výzkumu v této oblasti. V roce 2005 proběhlo dotazníkové šetření (celkem bylo sebráno 1 413 dotazníků) a následovaly další techniky kvantitativního a kvalitativního výzkumného designu (např. internetový průzkum, hloubkové rozhovory, zaměřený skupinový rozhovor, pozorování atd.).

Jedná se o jedinečnou knihu, která komplexně pojednává na více než třech stovkách stran o vzdělávání dospělých v České republice – ve všech jeho formách (formální a neformální vzdělávání, informální učení) a oblastech (vzdělávání profesní, občanské, zájmové, ale také rodinné a environmentální vzdělávání, vzdělávání v souvislosti s informačními a komunikačními technologiemi a vzdělávání seniorů), včetně poradenství.

Publikace má dvě části dále dělené do kapitol. První část zachycuje vymezení celoživotního učení a vzdělávání dospělých v politických dokumentech (1. kapitola), teoretický kontext a metodologická východiska projektu (2. kapitola). Analýza zásadních dokumentů v ČR a dokumentů zahraničních organizací (např. Evropská komise, OECD, UNESCO) přináší aktuální, stručné a výstižné srovnání stěžejních myšlenek a pohledů na celoživotní učení i vzdělávání dospělých. Další kapitoly obracejí pozornost k dospělým ve formálním (3. kapitola) a neformálním (4. kapitola) vzdělávání a jejich účasti na informálním učení (5. kapitola). Poslední – šestá – kapitola první části pojednává o motivacích a bariérách ve vzdělávání dospělých. Autorsky se na první části knihy podílejí zejména editoři publikace Milada Rabušicová a Ladislav Rabušic a dále jejich spolupracovníci Milan Pol, Lenka Hloušková a Klára Šedová.

Druhá část je velmi různorodá a každý, kdo se pohybuje ve světě vzdělávání dospělých, si zde najde „tu svou“ či „ty své“ kapitoly. Popisují různé oblasti vzdělávání dospělých na základě zjištěných dat a jejich interpretace, vhodně jsou ale uvozeny také širším teoretickým kontextem, do něhož jsou data zasazena. Každá kapitola je zpracována jedním či více členy výzkumného týmu podle jejich dlouhodobého zaměření. Detailně se zde dočteme o profesním vzdělávání dospělých (7. kapitola, Petr Novotný), vzdělávání dospělých v éře informačních a komunikačních technologií (8. kapitola, Jiří Zounek), zájmovém vzdělávání (9. kapitola, Dana Knotová), občanském (10. kapitola, Lenka Hloušková a Milan Pol), rodinném (11. kapitola, Klára Šedová) a environmentálním vzdělávání dospělých (12. kapitola, Kateřina Trnková), ale také o vzdělávání seniorů (13. kapitola, Ladislav Rabušic) a poradenství ve vzdělávání dospělých (14. kapitola, Lenka Hloušková).

Každá kapitola je zakončena seznamem použité literatury, která je vždy velmi bohatá, relevantní, zahrnuje jak české, tak zahraniční autory, a dokládá tak široký rozhled všech autorů a pečlivý způsob jejich práce.

Oceňuji také zařazení jmenného rejstříku, který usnadňuje vyhledávání v publikaci, a přílohu dotazníku, který představoval jádro a hlavní zdroj empirických dat pro většinu publikovaných zjištění. Čtenář tak má možnost lépe a v souvislostech sledovat všechny texty.

Nesporným přínosem této publikace je vlastní empirický výzkum ve všech oblastech vzdělávání dospělých, čímž významně obohacuje poznání skutečné situace u nás a doplňuje dosud chybějící údaje o prioritách, příležitostech a možnostech rozvoje dospělých v různých fázích životního cyklu (jak vyplývá z názvu projektu).

Publikace tážající se „Učíme se po celý život?“ je nejen neocenitelným studijním materiálem pro studenty všech stupňů vysokých škol, kteří se ve větší či menší míře zabývají vzděláváním dospělých, ale také významným informačním zdrojem pro odborníky (v rovině akademické i praktické) v andragogice a vzdělávání dospělých, pro vedení vzdělávacích institucí i samotné lektory.

Zuzana Šimberová